

IŠ ŽEMAITIJOS VYSKUPO STALO VALDŲ ISTORIJS: PAŠVITINIO VALDA, MIESTELIS, VYSKUPO REZIDENCIJA 1639 M.

JONAS DRUNGILAS

Jautrus ganytojas, uolus ir energingas administratorius – šios ir kitos Žemaitijos vyskupo Jurgio Tiškevičiaus (1596–1659) asmeninės savybės žavėjo jo amžininkus ir iki šiol traukia tyrinėtojų žvilgsnį¹. O kad vyskupo būta sumanaus administratoriaus ir nuovokaus žemvaldžio, patvirtina jo vyskupavimo laikotarpiu išlikusi pirmoji, 1637–1639 m. sudaryta, Žemaitijos vyskupo stalo valdų inventorinė knyga². Ši inventorinė knyga – puikus XVII a. pirmos pusės istorijos šaltinis, ankstesniems tyrinėtojams padėjęs atskleisti demografinius ir ekonominius pokyčius vyskupo valdose³. Naudojantis šiuo šaltiniu taip pat galima tirti ir kitus procesus: asmenvardžių (valstiečių, miestelėnų) susidarymą, apgyvendinimą (migraciją), urbanizaciją (miestelių struktūrą, gyventojus) ir dvarų materialinę kultūrą (pastatus, buitį). Tad

¹ Liudas Jovaiša, „Tėvas siratų ir visų ponaičių: vyskupo Jurgio Tiškevičiaus portretas“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, Vilnius, 2010, Nr. 1–2, p. 39–46.

² Šiuo metu ji saugoma Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje (toliau – LNB RKRS), f. 93, b. 2019.

³ Jūratė Kuzmaitė, „Bažnytinė žemėvalda Žemaitijoje XV–XVIII amžiais (1. Struktūra, dydis, pajamos)“, in: *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija*, Vilnius, 1979, t. 1 (66), p. 53–64; Jūratė Kuzmaitė, „Bažnytinė žemėvalda Žemaitijoje XV–XVIII amžiais (2. Aria-moji žemė)“, in: *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija*, Vilnius, 1979, t. 4 (69), p. 105–116; Jūratė Kuzmaitė-Kiaupienė, „Feodalinė renta bažnytinėse valdose Žemaitijoje XV–XVIII amžiais (1. Natūrinė renta)“, in: *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija*, Vilnius, 1981, t. 3 (76), p. 113–125; Jūratė Kuzmaitė-Kiaupienė, „Feodalinė renta bažnytinėse valdose Žemaitijoje XV–XVIII amžiais (2. Atodirbinė renta)“, in: *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija*, Vilnius, 1981, t. 4 (77), p. 65–74; Jūratė Kiaupienė, *Kaimas ir dvaras Žemaitijoje XVI–XVIII a.*, Vilnius: Mokslas, 1988; Liudas Truska, „Demografiniai ir ekonominiai 1657–1658 bei 1708–1711 m. maro padariniai Žemaičių vyskupo valdose“, in: *Istorija*, Vilnius, 1983, t. 23, p. 13–33; Liudas Truska, *Bažnytinė žemėvalda Lietuvoje feodalizmo epochoje (XVIII a. 2-oje – XIX a. 1-oje pusėje)*: Mokymo priemonė, Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1988; Grzegorz Błaszczyk, *Diecezja żmudzka od XV do początku XVII w. Uposażenie*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1992.

aukščiau išvardytos galimos tyrimų gairės paskatino naujai peržiūrėti minėtą šaltinį ir jo teikiamas galimybes. Na, o šiam tyrimui pasirinkta viena Žemaitijos vyskupui priklausiusi – Pašvitinio – valda, kuri analizuojama pasitelkiant 1639 m.⁴ inventorių⁵, naudojantis aprašomuoju, šaltinių kritikos ir etimologiniu⁶ metodais. Pastebėtina, kad ši vyskupo valda išsiskyrė iš kitų, nes buvo už tuometinės Žemaitijos kunigaikštystės administracinių ribų ir priklausė Upytės pavietui. Kita vertus, šios valdos inventorius perteikia kompleksinės (priskirtinos stambiajai žemėvaldai) valdos informaciją, kurią galima vertinti ir kaip Šiaurės Lietuvos regionui būdingos istorijos atspindį⁷. Tad šio straipsnio tikslas – išnagrinėti XVII a. pirmos pusės Pašvitinio valdą atskleidžiančius komponentus: valsčių (žemėvaldą, administraciją, gyventojus), miestelį ir vyskupo rezidenciją, taip pat išryškinant šios, Žemaitijos vyskupo stalui priklausiusios, valdos savitumą.

Pašvitinio valsčius. a) Struktūra, žemėvalda. Pašvitinio apylinkėse buvusią gyvenvietę pirmiausia primena čia aptikti archeologiniai radiniai: apeiginiai akmenys, V–XIII a. kapinynai ir netoliese (už 2,5 km) išlikęs Peleniškių piliakalnis⁸. Vietovės senumą taip pat patvirtina ir istoriniai šalti-

⁴ Ankstesnių Žemaitijos vyskupo stalo valdų tyrinėtojų – Jūratės Kiaupienės, Liudo Truskos, Grzegorz Błaszczyko darbuose (detaliau žr. 3 nuorodą) klaidingai nurodoma 1638 m. kaip minėtos inventorinės knygos surašymo data. Vis dėlto šis šaltinis buvo pradėtas rašyti 1637 m., o baigtas 1639 m., ką patvirtina Pašvitinio inventoriaus tekstas: „1639 miesiaca maia trzydziestego dnia, przed nami generalnemi rewizorami dobr biskupstwa zmuydzkiego wiadomo czyniemy, iz za czasu odprawowania rewizy główney s pomiara gruntow w majetnosc Poszwityniu“, „Michał Milwidaitys, osiadley włoki 1/3, ustąpił na ten rok 1639 bratankom swoim“, „Pustey, którą teraz na rok 1640, wszytka wies przyięła“, „a w roku 1640 przybędzie do sumy“, „Item poprzczechney teraz przyięty, az w roku 1640“, „Co zas teraz rozebrali puste włoki, na rok 1640“ (LNB RKRS, f. 93, b. 2019, l. 480, 494, 496, 498, 499, 503–506).

⁵ Aptariamas Pašvitinio inventorius (LNB RKRS, f. 93, b. 2019, p. 472–529) yra išverstas ir publikuotas lietuvių kalba; žr. Jonas Drungilas, „1639 m. Pašvitinio valdos inventorius“, in: *Pašvitinys*, (ser. *Lietuvos valsčiai*, t. 29), sudarytojai Aloyzas Bėčius, Kazimieras Kalibatas, Vilnius: Versmė, 2014, p. 110–144). Buvo parengtas inventoriaus tekstas ir lenkų kalba, tačiau jis į knygą nepateko redaktorius Bėčiaus sprendimu.

⁶ Analizuojant Pašvitinio miestelėnų, valstiečių pavardes pagrindinis „instrumentas“ buvo: Aleksandras Vanagas, Vitalija Maciejauskienė, Marytė Razmukaitė, *Lietuvių pavardžių žodynas* (toliau – LPŽ), t. 1: A–K, t. 2: L–Ž, atsakingasis redaktorius Aleksandras Vanagas, Vilnius: Mokslas, 1985–1989.

⁷ Grzegorz Błaszczyk, *op. cit.*, p. 29.

⁸ Ernestas Vasiliauskas, „Pašvitinio apylinkės III tūkst. pr. Kr. – XVIII a. (archeologijos duomenimis)“, in: *Pašvitinys*, (ser. *Lietuvos valsčiai*, t. 29), p. 77, pav. 1 (archeologinių radiinių Pašvitinio apylinkėse žemėlapis).

niai. Štai XVI a. pabaigoje minimas Pašvitinio *laukas*⁹ („поле“) – archainis, baltišką gentinę visuomenę menantis, teritorinis-socialinis darinys, anuo met apėmęs apie 10 km² teritoriją¹⁰. O iš XVII a. pirmos pusės inventoriaus sužinome, kad šis valsčius turėjo kitą, ankstesnę pavadinimą – Medininkai¹¹. Taip šioje vietovėje susiformavo pakankamai stambi Žemaitijos vyskupo stalo valda.

Būsimos valdos centras – Pašvitinio dvaras – greičiausiai pirmą kartą minimas 1515 m., kai Sirtauto sūnus Pacas įsūnijo (adopcijos teise) Petrą Bilevičių, pastarajam užrašydamas trečdalį Linkuvos, Pašvitinio ir Tambišio dvarų¹². Vėliau minėto Petro sūnūs Kasparas (†1562) ir Andriejus (†1556) pasitaikius progai plėtė dvaro žemėvaldą¹³, o Pašvitinys tapo viena mėgstamiausių jų rezidencijų¹⁴. XVI a. antroje pusėje Pašvitinio dvaras buvo padalytas į dvi dalis. Viena dalis atiteko Daratai Bilevičiūtei, kuri šią dalį užrašė savo vyrui valdovo dvarioniui Mikalojui Burbai, o antra – minėto Andriejaus sūnui Andriejui Bilevičiui (†1585¹⁵), kuriam mirus ši dalis atiteko jo sūnui Adomui. 1586 m. už 800 kapų Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis iš Mikalojaus Burbos nupirko pastarajam priklausančią dalį, o kita Pašvitinio dalis vyskupui buvo įkeista¹⁶. Tiesa, 1613 m. Žemaitijos vyskupas Mikalojus Pacas prie turimų žemių dar nupirko Nociūnų kaimą (priskirtą Pašvitinio

⁹ *Опись документов Виленского Центрального Архива Древних актовых книг*, t. 8, Вильна: Типография Бр. Д. и Х. Яловцерь, 1912, p. 273, Nr. 1489b (1587 m.).

¹⁰ Zbysław Wojtkowiak, *Lithuania Transwilniensis saec. XIV–XVI: Podziały Litwy Północnej w późnym średniowieczu*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2005, p. 44–55.

¹¹ „Włosc poszwytynska s dawna nazwana Miednicka“ (*LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 496).

¹² *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – VUB RS), f. 77, b. 106, l. 1–4; *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka Rankraščių skyrius* (toliau – LMAVB RS), f. 12, b. 3093, l. 1.

¹³ Antai 1540 m. Viešvėnų tijųnas Kasparas Bilevičius, Petro sūnus, už 50 kapų gr. nupirko iš Motiejaus Jakubavičiaus 4 veldamus gyvenusius prie Pašvitinio dvaro (*LMAVB RS*, f. 266, b. 375, 987, l. 1).

¹⁴ Eugenijus Saviščevas, „Bilevičių kilmė ir genealogija (XV–XVI a.)“, in: *Lituanistica*, Vilnius, 2001, Nr. 4 (48), p. 12–13.

¹⁵ 1585 m., mirus Andriejui Bilevičiui, buvo sudarytas ankstyviausias Pašvitinio dvaro inventorių (žr. *Istorijos archyvas. XVI amžiaus Lietuvos inventoriai*, surinko Konstantinas Jablonskis, t. 1, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka, 1934, p. 253–255).

¹⁶ *Опись документов Виленского Центрального Архива Древних актовых книг*, t. 1, Вильна: Типография Бр. Д. и Х. Яловцерь, 1901, p. 89 (Nr. 36), 174 (Nr. 41), 194 (Nr. 15). Tiksliai nėra aišku, kada ir kokią Pašvitinio dalį įkeitė Adomas Bilevičius Žemaitijos vyskupui Merkeliui Giedraičiui, nes, pavyzdžiui, 1599 m. minėtas Bilevičius 7 valakus iš Bačgalių km. įkeitė Jokūbui Bialozarui (*LMAVB RS*, f. 12, b. 4414, l. 7).

klebonui)¹⁷. Galiausiai 1619 m. vyskupas Stanislovas Kiška iš Adomo Bilevičiaus dukters Kristinos įsigijęs likusią dalį, visą šią valdą priskyrė vyskupo stalui („ad mensam episcopalem“)¹⁸.

Anuomet valda apėmė apie 200 valakų (4270 ha) žemės, o ją sudarė Pašvitinio miestelis ir trylika kaimų (Bačgaliai, Barbokai, Bučiūnai, Gaučiai, Kriukai, Padvarninkai, Peluodžiai, Puodžiūnai, Rabikiai, Rimšoniai, Treigiai, Tubiniai, Vaitkūnai). Ši vyskupui priklausanti valda nebuvo topografiškai vientisa, nuo Pašvitinio ji tarsi juosta buvo nutįsusi iki pat Kuršo kunigaikštystės sienos, taip pat kai kur ribojosi su Šiaulių ekonomija, na, o daugiausia buvo įsiterpusi tarp kitų kilmingųjų (Bialozarų, Bistramų, Blinstrubų, Davidavičių, Druvų, Golkovskių, Kurčų, Mažeikų, Mlečkų, Nanevičių, Tyzenavičių¹⁹) žemių, dėl ko su pastaraisiais iškildavo ginčai dėl valdų ribų²⁰. Nors apie iš šio valsčiaus gaunamas pajamas yra anksčiau rašyta, tačiau čia norėtusi pabrėžti, kad Pašvitinio valstiečiai, kitaip nei kitų vyskupo valdų – Krakų, Luokės, Mosėdžio, Papilės pavaldiniai, mokėjo didžiausią činšo normą – 10 kapų grašių²¹. Tai rodo anuometinių vyskupo valdų pareigūnų apdairumą įvertinant Pašvitinio valsčiaus žemių derlingumą ir jų našumą, kas yra žinoma ir dabar bei ką įrodo šio krašto dirvožemio tyrimai²².

Tad ši XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje pačių Žemaitijos vyskupų pastangomis sukomplektuota valda, nors ir nevientisa, tačiau buvo vertinama kaip viena pelningiausių Žemaitijos vyskupo stalo valdų.

b) Administracija. Pašvitinio valdoje nebuvo nuolatinės vyskupo rezidencijos, tad tikėtina, kad jos valdymo aparatas buvo gerokai mažesnis. Be to, nesant istoriografijos įdirbio šia tema ir trūkstant duomenų, keblu tiksliau nusakyti ir pačią administracijos struktūrą. Pavyzdžiui, iš Merkelio Giedraičio vyskupavimo laikotarpio žinome, kad XVI a. pabaigoje Pašvitinyje administravo jo paskirtas vietininkas Augustinas Tšaska („Trzaska“),

¹⁷ *Опись документов Виленского Центрального Архива Древних актовых книг*, t. 8, p. 476, Nr. 436.

¹⁸ *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1671, ap. 4, b. 424, l. 1–3; *Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis*, t. 1–2, (ser. *Fontes historiae Lituaniae*, t. III–IV), collegit Paulus Jatulis, Roma: Academia Lituana Catholica Scientiarum, 1984–1989, p. 628–629 (t. 1); 116–119 (t. 2).

¹⁹ Tokia pavardė minima šaltinyje, tačiau manytina, kad tai buvo Tyzenhauzai.

²⁰ Jonas Drungilas, *op. cit.*, p. 110–144.

²¹ Liudas Truska, „Demografiniai ir ekonominiai“, p. 17.

²² Pranas Aleknavičius, „Žemės ūkio naudmenos, jų būklė. Žemės naudojimas“, in: *Lietuvos žemės našumas*, sudarytojas Jonas Mažvila, Kėdainių r.: Lietuvos agrarinių ir miškų mokslų centras, 2011, p. 92, il. 5.2.

ir minimas to paties dvaro tarnybininkas Martynas Zablockis²³. Iš Jurgio Tiškevičiaus laikotarpio yra žinomas vyskupo stalo valdų administratorius²⁴ (ekonomas) Jonas Pavlikovskis (†1648), kaip tik ir parengęs pirmąją išlikusią 1637–1639 m. inventorinę knygą²⁵. Neabejotina, kad minėtas administratorius privalėjo turėti dar bent keletą jį lydinčių pagalbininkų²⁶. Na, o Pašvitinyje, kaip ir kitose vyskupo valdose, Pavlikovskiui padėjo šią valdą administravęs seniūnas (neidentifikuotas)²⁷, kai apie kitus pareigūnus (bajoriškos kilmės) nieko nežinome.

Vietiniam seniūnui padėjo iš valstiečių kilę tarnybininkai. Anuomet Pašvitinio valsčių prižiūrėjo vaitas, pirmas asmuo valsčiuje, kuriuo buvo Petras Katinaitis, greičiausiai kilęs iš Katinų kaimo (netoli Kriukų), įsikūręs Bačgalių kaime. Jis buvo turtingas valstietis, be minėtam kaime turimų žemių papildomai valdęs du užsienius²⁸. Vaito funkcijoms priklausė visų seniūno potvarkių vykdymas: jis prižiūrėjo, kad valstiečiai atliktų lažą, atiduotų duokles, sumokėtų mokesčius, saugojo žemių ribas, pristatydavo valstiečius į teismą, kuriuose ir pats dalyvaudavo²⁹. Šis tarnybininkas turėjo

²³ *Опись документов Виленского Центрального Архива Древних актовых книг*, t. 8, p. 30 (Nr. 222), 138 (Nr. 809), 211 (Nr. 1165; minimas Pašvitinio dv. tijųnas), 475 (Nr. 433).

²⁴ Analizuojant vėlesnius su Pašvitinio valda susijusius dokumentus, reikėtų atsargiai vertinti ten pateikiamą ankstesnių amžių informaciją. Štai XVIII a. pabaigoje (?) kažkuriam Žemaitijos vyskupo stalo valdos administracijai priklausančiam asmeniui peržiūrint pirmąjį 1639 m. Pašvitinio valdos inventorių bei kitus dokumentus, Pavlikovskis buvo įvardintas kaip revizorius – „Inwentarz poszwitynski Pawlikowskiego rewizora pod rokiem 1647“. Neabejotina, kad neatitikimai atsirado dėl šio asmens neatidumo, kai vietoje 1637 m. buvo įrašyta 1647 m. data (šį apsirikimą patvirtina toliau nurašyto 1639 m. inventoriaus tekstas), o pirmame inventorinės knygos lape paminėtas Pavlikovskis klaidingai buvo įvardintas revizoriumi (*LMAVB RS*, f. 12, b. 3932, l. 1).

²⁵ „Inwentarz Pawlikowskiego w roku 1637 sporządzony“, in: *LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 1. Apie ilgąmetį bei glaudų šio administratoriaus ir jo geradarių vyskupo bendradarbiavimą patvirtina Pavlikovskio Žemaitijoje sukauptas įvairus turtas ir testamente išreikštas noras būti palaidotam centrinėje Žemaitijos vyskupijos bažnyčioje – naujai išmūrytame rūsyje Varnių katedroje po Švč. Mergelės Marijos koplyčia (Jono Pavlikovskio, Petro sūnaus, testamentas, Luokės dvaras, 1648-04-09, in: *VUB RS*, f. 7 – 1648 m. Žemaitijos Pilies teismo knyga, Nr. 13/14465, l. 155–156).

²⁶ Tai paliudija aiškiai ir dailiai surašytas 1637–1639 m. inventorinės knygos tekstas, kuris buvo perrašytas iš juodraščio, rašyto važinėjant po vyskupo valdas. Tad Pavlikovskiui neabejotinai kažkas turėjo padėti rengiant šią knygą.

²⁷ *LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 481, 513, 525.

²⁸ *Ibid.*, l. 488, 519, 520.

²⁹ Plačiau apie vietinę valsčių administraciją žr. Дмитрий Похилевич, *Крестьяне Белоруссии и Литвы во второй половине XVIII века*, Вильнюс: Пяргалė, 1966, p. 143–146;

ir savo padėjėją padvaisį („podwoyski“) – Joną Jasaitį, bei tris pastarajam padedančius suolininkus („ławnik“): Jokūbą Jurgaitį, gyvenusį Peluodžiuose, ir Petrą Jonaitį bei Pečiulį Laukūną iš Kriukų³⁰. Minėti tarnybininkai buvo apgalvotai išdėstyti – valdos galuose gyveno suolininkai, o centre – vaitas, taip koordinuotai administravę teritoriją.

Šioje valdoje aptinkame ir gana neįprastą socialinį darinį – Pašvitinio dvaro bajorus³¹ („boyarowie zas dworu poszwitynskiego“), gyvenusius Gaubių kaime. Šie bajorai – turtingesnių valstiečių kategorija, kurie seniūnui mokėjo činšą, atliko pastotes ir kolegialiai išnešiodavo laiškus³².

Tad pateiktos, nors ir padrikos informacijos detalės atskleidžia anuomet įprastą žemėvaldos valdymo sistemą, kurios viršuje buvo vyskupo stalo valdų administratorius Jonas Pavlikovskis (su veikiausiai jam padedančiais keliais pagalbininkais), kartkartėmis užvažiuodavęs į Pašvitinio valdą, o žemiau – vietinis valdymo aparatas: seniūnas ir jam padėję valstiečiai tarnybininkai (vaitas, padvaisis, suolininkai).

c) Valdos gyventojai. Apie Pašvitinio valsčiaus gyventojus žinome tik iš pateiktų statistinių fiskalinio pobūdžio duomenų. Tad norint atskleisti daugiau informacijos, tyrimui buvo pasirinkta neįprasta prieiga – gyventojų asmenvardžiai, kurie tarsi ano meto užkonservuoti „atmintukai“, tinkamai juos išlukštenus, gali atverti šio valsčiaus kasdienį gyvenimą.

Štai inventoriuje aptinkame vietinių gyventojų vardų trumpinius – August (Augustinas), Grigas (Grigalius), Krisčius (Kristijonas), Sabas (Sebastijonas³³), kas byloja apie gyventojų kalbos praktiškumą. Bene gausiausiai pasitaiko pravardinės kilmės asmenvardžių – būsimos pavardės, nusakančios asmens būdo bruožus (*Baranaitis, Lapė, Karalius*), fizines savybes (*Balčiūnas, Jodkūnas, Kailaitis, Kaušniukas, Mikčiūnas, Rudaitis, Šaulys, Žilakis*) ar gyvenamąją vietą (*Šilaitis*)³⁴. Pastarieji asmenvardžiai rodo kaimo bendruomenės gyvumą, betarpiškumą ir pakantumą neužgauliems pašiepiams. Kita vertus, šios pravardės galėjo atsirasti ir dėl praktinių sumetimų, kai kaimuose reikėjo atskirti bendrapavardžius³⁵.

Juozas Jurginis, *Lietuvos valstiečių istorija: (Nuo seniausių laikų iki baudžiavos panaikinimo)*, Vilnius: Mokslas, 1978, p. 100.

³⁰ LNB RKRS, f. 93, b. 2019, l. 497, 507, 509.

³¹ Plačiau apie šių valstiečių kategoriją žr. Juozas Jurginis, *op. cit.*, p. 135–138.

³² LNB RKRS, f. 93, b. 2019, l. 514.

³³ *Ibid.*, l. 487, 492–494, 496 ir kt.

³⁴ *Ibid.*, l. 487–523.

³⁵ Juozas Jurginis, *op. cit.*, p. 82.

Apie tuometines pašvitiėių šeimas taip pat nedaug ką galime pasakyti. Šaltinyje fiksuojamos tik šeimų galvos – vyrai, o informacijos apie moteris iš esmės nėra (minima tik viena našlė). Tačiau kartais šios „vyriškos“ informacijos sraute iškyla į šeimas ateinantys nauji nariai – žentai ir užkuriiai³⁶. Pavyzdžiui, Bučiūnų, Gaubių kaimuose aptinkame Užkurių pavardes, kurios signalizuoja, kad šie vyrai atsikraustė gyventi pas našles³⁷. Yra ir kito reiškinio atspindžių, antai šalia uošvio Misčiaus Daškaičio aptinkame gyvenantį Urboną *Daškažentį*, prie to galima pridėti panašius *Lauženčio*, *Kriukženčio* atvejus³⁸. Pastarieji sudurtiniai asmenvardžiai (uošvio pavardė + „žentas“) rodo į šeimnininko ūkį atėjusį gyventi dukters vyrą, o kartu atskleidžia vietinės bendruomenės sumanią pavardžių kūrybą, nurodančią giminystės ryšius. Šalia tokių į kaimo bendruomenę įtraukiančių *savų* kategorijos, kartais pasitaikydavo ir tam tikrą distanciją parodančių įvardijimų. Pavyzdžiui, Gaubių kaime buvo žinomas *Gudo*³⁹ asmenvardis, kuriuo vietiniai žmonės paprastai pravardžiudavo kitakalbius arba kitatarmius žmones⁴⁰. Galima tikėtis, kad šis valstietis atkeliavo iš rytinės Lietuvos dalies ar net iš dar toliau⁴¹.

Greta šių, kaimo vidinį gyvenimą apibūdinančių asmenvardžių, galima apčiuopti ir čia vykusią migracinių procesų trajektorijas. Antai aptinkame grupelę asmenų (*Gaubiai*, *Kervesaitis*, *Žemaičiai*), atvykusių iš Žemaitijos su ankstesniais Pašvitinio dvaro savininkais Bilevičiais⁴². Valdos paribyje su

³⁶ Plačiau apie šiuos terminus žr. Rūta Buivydienė, *Lietuvių kalbos vedybų giminystės pavadinimai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997, p. 42–54, 144–152.

³⁷ *LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 503, 514.

³⁸ *Ibid.*, l. 487, 496, 502, 507, 514.

³⁹ Pirmasis įsikūręs Pašvitinio valsčiuje galėjo būti minėto Gudo tėvas, minimas 1585 m. inventoriuje (*Istorijos archyvas*, p. 254).

⁴⁰ Juozas Jurginis, *op. cit.*, p. 82.

⁴¹ Neatmestina, kad tai galėjo būti asmuo, atsikėlęs iš rytinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dalies; plačiau žr. Edvardas Gudavičius, „Gudai“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, Vilnius: Aidai, 2001, p. 197–205.

⁴² *Kervesaitis* (*LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 512), sprendžiant pagal fonetines ypatybes, buvo kilęs iš žemaičių tarmės ploto, kur balsė *i* yra paplatėjusi (tariama *ę*); žr. *LPŽ*, t. II, p. 978. Taip pat tikėtina, kad žemaitiška buvo ir Gaubių kilmė, tai signalizuotų pavardės paplitimas ir aptinkamos vietovės Žemaitijoje: Gaubelių km. – Telšių raj. ir Gaubės km. – Skuodo raj. (*Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas*, d. II, parengė Zigmantas Noreika ir Vincentas Stravinskas, Vilnius: Mintis, 1976, p. 78). Neabejotina, kad Peluodžių kaime gyvenusių Krisčiaus ir Valiulio Žemaičių pavardė buvo etnoniminės kilmės (*LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 497), kurių tėvas, laisvas valstietis Jonelis Žemaitis

Kuršo kunigaikštystėje aptinkame latvių kilmės asmenų (Andriulis Pejašas, Endrikis Draminikas, Indrikis Purtikaitis⁴³), kur dėl intensyvių prekybinių ryšių, komunikacijos su Ryga susidarė sąlygos susiformuoti pasienio terminui – Palatvė („w granicy podlejszej“)⁴⁴.

To meto pašvitiniečių asmenvardžių sraute, kaip ir daugumoje Lietuvos kaimų, jau dominavo krikščioniški asmenvardžiai (pavyzdžiui, *Andrejūnas, Benaitis, Jasaitis, Jonaitis, Martynaitis, Laurynaitis, Petrulaitis, Povilaitis, Stasiulaitis, Urbonaitis, Venclovaitis*). Šiek tiek buvo likusių ir senųjų baltiškųjų (*Daugilaitis, Legaitis, Liaugentis, Maneikutis, Negutis, Norutis*⁴⁵). Įdomu, kad Pašvitinio valdoje aptinkame germaniškos kilmės asmenvardžių su baltiškomis patroniminėmis priesagomis *-aitis* (*Armonaitis, Enziulaitis, Plekaitis, Kronaitis, Rotas*⁴⁶). Viena vertus, šie asmenvardžiai tik patvirtina šaltiniuose sunkiai „pagaunamą“ gyventojų natūralų judėjimą pasienio zonoje, antra vertus, jie rodo atvykusiųjų intensyvų į(si)traukimą į vietines kaimo bendruomenes ir jų sulietuvėjimą.

1639 m. Pašvitinio valsčiaus gyventojų asmenvardžių priesaginės galūnės. Įdomių niuansų atskleidžia ir Pašvitinio valsčiaus gyventojų patronimai. Juos sustruktūravus paaiškėjo, kad 5% patronimų sudaryti su priesaga *-onis* (ji paplitusi į rytus nuo Nevėžio, Dzūkijos regione), 12% – su priesaga *-ūnas* (paplitusi į Vakarus nuo Nevėžio), o net 54% sudaryti su priesaga *-aitis*, kuri buvo būdingiausia Žemaitijos regionui. Verta prisiminti, kad Pašvitinio apylinkėse dominuoja vietovardžiai, padaryti iš asmenvardžių su priesaginėmis galūnėmis *-onis, -ūnas*⁴⁷. Tokia anuometinė patronimų situacija leidžia kelti klausimą apie Žemaitijos ir Šiaurės Lietuvos regiono sąsajas kultūriniu ir demografiniu požiūriu, kas gali tapti akstinu būsimiems tyrimams.

1585 m. buvo daržininku Pašvitinio dvare, manytina, kad čia atsikėlė su Bilevičių gimine (*Istorijos archyvas*, p. 254).

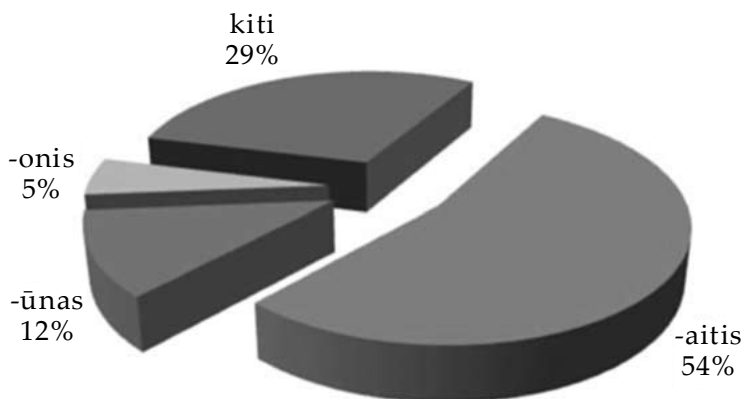
⁴³ LNB RKRS, f. 93, b. 2019, l. 509, 516.

⁴⁴ „w granicy podlejszej“ (*Ibid.*, l. 510).

⁴⁵ LNB RKRS, f. 93, b. 2019, l. 504, 507; LPŽ, t. II, p. 72, 151, 301.

⁴⁶ LNB RKRS, f. 93, b. 2019, l. 489, 490, 497, 504, 519. Greičiausiai Armonaičio asmenvardžio kilmę galima sieti su vokišku vardu *Herman*, Enziulaitį – nuo *Hänsel*, Kronaitį – nuo latviško *Krons* ar vokiško *Krone*, Plekaitį – nuo vokiško *Pleck, Fleck, Flecke*, Roto – nuo *Roth, Rott*; žr. LPŽ, t. I, p. 123, 577, 1087; t. II, p. 471, 623.

⁴⁷ Zigmantas Zinkevičius, *Lietuvių asmenvardžiai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008, p. 330–331; Antanas Salys, *Raštai*, t. II: *Tikriniai vardai*, Roma: Lietuvių katalikų mokslų akademija, 1983, p. 51.

Pateikta pašvitiniečių asmenvardžių analizė atskleidžia kaimų bendruomenių praktiškumą, gyvumą, naujų narių įtraukimą. Galima pastebėti ir čia vykusių migracinius procesus, nes Pašvitinio valsčiuje aptinkame asmenų, atvykusių iš Žemaitijos, iš rytinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dalies ir (gausiausiai) iš dabartinės Latvijos teritorijos, kurie pamažu sulietuvėjo.

Miestelis. XVI a. pabaigos dokumentuose Pašvitinys įvardijamas kaip dvaras arba tiesiog kaip vietovė⁴⁸. Tuo tarpu 1639 m. Pašvitinys, pateikiant detalų jo inventorių, pirmą kartą įvardijamas miesteliu („miasteczko“), o tai leidžia jį įtraukti ir taip papildyti iki šiolei istoriografijoje nustatytą LDK miestelių sąrašą⁴⁹. Iš minėto inventoriaus sužinome, kad anuomet Pašvitynyje buvo 17 gyvenamųjų namų (du tušti sklypai)⁵⁰, tad miestelyje gyveno apie 85–120 asmenų⁵¹. Jame namai grupavosi apie tuometinę baž-

⁴⁸ Географическій словарь древней жомойтской земли XVI столетія: составленный по 40 актовымъ книгамъ Россіенскаго земскаго суда, Иваномъ Яковлевичемъ Спрогисомъ, Вильна: Типографія И. Я. Яловцера, 1888, p. 257. Tad nieko neįprasta, kad 1613 m. LDK žemėlapyje (taip pat ir vėlesniuose XVII–XVIII a.) jo nerandame (*Lietuva žemėlapiuose*, sudarytojos Aldona Bieliūnienė, Birutė Kulnytė, Rūta Subatniekienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011, p. 121–133).

⁴⁹ Stanisław Alexandrowicz, *Studia z dziejów miasteczek Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2011, p. 41–72.

⁵⁰ Truska klaidingai nurodo, kad anuomet Pašvitynyje buvo 15 dūmų (Liudas Truska, „Demografiniai ir ekonominiai“, p. 26), nors iš tiesų miestelyje buvo apgyvendinta 17 sklypų (*LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 489–491).

⁵¹ Miestelio gyventojai apskaičiuoti namų skaičių (17) padauginus iš vidutinės šeimos (5–7) asmenų skaičiaus, neįskaičiuota špitolėje galbūt gyvenusių asmenų.

nyčia, tačiau šaltinyje nėra tradicinio gatvės („ulica“) termino, o išvardytos keturios namų eilės („pierzeya“). Šios namų eilės signalizuoja apie nesenai ūgtelėjusią organiškai⁵² (netaisyklingai) susiklosčiusią miestelio formą. Tai, beje, vaizdingai perteikia išlikę 1865–1869 m. Pašvitinio miestelio žemėlapiai⁵³.

Miestelio bendruomenę daugiausia sudarė iš gretimų kaimų atvykę ir įsikūrę valstiečiai. Antai Pašvitinyje sutinkame Petrą Stasiulaitį, o šalia miestelio valakus turėjo Urbonas ir Mykolas Stasiulaičiai, kurie veikiausiai buvo pirmojo broliai ar giminaičiai. Beje, tarp miestelėnų aptinkame ir vieną smulkbajorį Joną Lukoševičių⁵⁴, valdžiusį didžiausią sklypą mieste ir netoli miestelio esančias žemes⁵⁵. Augančio miestelio gyventojų poreikiai dar nebuvo dideli (sutinkame tik vieną amatininką – kalvį⁵⁶), tad kažko prireikus, jie, matyt, vykdavo į artimiausius miestus ar miestelius (pavyzdžiui, Linkuvą, Joniškį).

Pašvitinio centre stovėjo maža medinė bažnytelė (funduota vyskupo Merkelio Giedraičio⁵⁷). Tai vieta, kur eiliniai parapijiečiai susirinkdavo sekmadieniais, taip pat per krikštynas, santuokas ar laidotuves, ar bent per svarbiąsias krikščioniškas šventes. Anuomet Pašvitinyje klebonavo Teodoras Vieliševskis⁵⁸, kurio brolis ar giminaitis Stanislovas (†1649) buvo

⁵² Pritariame Oksanai Valionienei, pagrįstai kritikuojančiai Algimanto Miškinio sukurta miestų tipologiją pagal plano (linijinio, radialinio, stačiakampio, mišraus) formą, bei teigiančiai, kad miesto (miestelio) struktūra buvo kintanti laike; plačiau žr. Oksana Valionienė, *Viduramžių Vilnius: Erdvės evoliucija (XIII a. vidurys – XVI a. pirmas ketvirtis)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2019, p. 20–21.

⁵³ Algimantas Miškinis, *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*, kn. II, (ser. *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės*, t. III), Vilnius: Savastis, 2007, p. 532–534.

⁵⁴ Manytina, kad Lukoševičiai priklausė smulkiosios bajorijos sluoksniui, kurie XVI a. antroje pusėje dėl tuomet vykusio bajorijos pauperizacijos proceso galėjo įsilieti ir į valstiečių sluoksnį. Pavyzdžiui, 1586–1588 m. Upytės pavieta, Ramygalos apylinkėse, aptinkame du bendrapavardžius Lukoševičius – dvaro tįjūną (valstietį?) Vaitiekų ir bajorą Kristupą (*Акты, издаваемые Виленской Комиссией для разбора древних актов*, t. 26: *Акты утпскаго гродскаго суда*, Вильна: Типография А. Г. Сыркина, 1899, p. 88, 289, 364; *Опись документов Виленского Центрального Архива Древних актовых книг*, t. 8, p. 35, Nr. 258).

⁵⁵ LNB RKRS, f. 93, b. 2019, l. 489, 491–495.

⁵⁶ „Bakałarz s kowalem y s Syłajciem, s miasteczka, włoka 1, na płacy“ (*Ibid.*, l. 486).

⁵⁷ „Quae ecclesia fundata est in bonis mensae episcopalis a reverendissimo Giedroic“ (*Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.)*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2011, p. 92).

⁵⁸ LNB RKRS, f. 93, b. 2019, l. 480.

netoliese esančių Klovainių vikaras⁵⁹. Šalia bažnyčios veikė špitolė („dom szpitalny“) – našlaičių, senelių globos namai, išlaikomi parapijos lėšomis. Netoliese stovėjo parapiinė mokykla, kur vietinius vaikus rašto ir tikėjimo pradmenų mokė Valerijonas Klečkovskis (*Kleczkowski*)⁶¹, kuris greičiausiai buvo iš Lenkijos atvykęs bajoras⁶². Na, o apie mokymosi procesą patvirtina tarp pašvitiėnių sušmėžuojanti *Žekaičio* pavardė, išvertus reiškianti „mokinuką, mokinį“⁶³.

Galiausiai laisvą minutėlę, liūdnas ar džiaugsmingas akimirkas tiek miestelėnai, tiek apylinkių valstiečiai galėjo praleisti miestelyje veikusiose smuklėse⁶⁴, kur pakeleiviai galėjo apsistoti ir pernaktuoti⁶⁵. Manytina, kad miestelio smuklėms alus buvo tiekiamas iš vyskupo dvaro. Mat dvare buvo didokas bravoras su salyklo parengimui reikalingomis patalpomis (pirtis, salyklinė), gamybos reikmenimis (didelis virimo katilas, trys dideli alaus kubilai, lovys) ir 15 statinių, kuriose buvo išpilstoma pagaminta produkcija⁶⁶.

⁵⁹ Liudas Jovaiša, „Žemaičių vyskupijos dvasininkai 1601–1650 m.“, in: *Religinės bendrijos Lietuvos istorijoje: Gyvenimas ir tapatybė*, (ser. *Bažnyčios istorijos studijos*, t. V), Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2012, p. 185–186.

⁶⁰ „Dom szpitalny, za poł placa, s pomiary prętow 4, wolny“ (*LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 491).

⁶¹ „Waleryan Kleczkowski, bakałarz, osiadłey włoki 1/2, wolny; na wolności s dawna ratione usług koscielnych“ (*LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 494); „Baccalaureus Valerianus Kleczkowski pro loco hoc et pro pueri instruendis sufficiens, nisi quia Schola deest, nam nunc pueris apud quendam civem docentur; pensio ex aula et legumina seu victualia subministrantur“ (*Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai*, p. 96).

⁶² Klečkovskių giminė buvo kilusi iš Lenkijos, Mazovijos vaivadijos, Lomžos žemės, Klečkovo (*Kleczkowo*) vietovės, tačiau ten gyveno trys bendrapavardės giminės, turėjusios skirtingus herbų. LDK Klečkovskiai aptinkami XVI a. antroje pusėje (pvz., žinoma, kad 1568 m. Griška Klečkovskis tarnavo kunigaikščiui Kurbskiui), tačiau ar minėtasis Valerijonas priklausė atvykusių į LDK XVI a. antroje pusėje Klečkovskių šakai, ar buvo atvykęs iš Mazovijos, šiuo metu sunku yra atsakyti; žr. Adam Boniecki, „Kleczkowscy“, in: *Herbarz Polski*, cz. 1: (*wiadomości historyczyno-genealogiczne o rodach szlacheckich*), t. X, Warszawa: Skład główny Gebethner i Wolff w Warszawie, 1907, p. 115–116; Kaspar Niesiecki, *Herbarz Polski*, wydany przez Jana Nep. Bobrowicza, t. V, Lipsk: Nakładem i drukiem Breitkopfa i Haertela, 1840, p. 106–107.

⁶³ *LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 511; *LPŽ*, t. II, p. 1320.

⁶⁴ „ciz mieszczanie s karczem dziesiąciu placą kapszczyzny po groszy 30“ (*LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 491).

⁶⁵ Zigmantas Kiaupa, „Karčema prie karčemos. XVI a. vaizdai“, in: *Ritualas, blaiovybė, kultūra*, redakcinė kolegija Algirdas Gaižutis et al., Vilnius: Mintis, 1989, p. 10–11.

⁶⁶ „idąc ode dworu groblą po lewej stronie browar“, „łozą dla rozszczenia słodow“, „Na wierzchu tey łazni słodownia do robienia, albo suszenia słodow“, „a w tym browarze,

Visa tai tik patvirtina senas aludarystės tradicijas Šiaurės Lietuvoje⁶⁷.

Tad neseniai atsiradęs ir ūgtelėjęs Pašvitinio miestelis buvo glaudžiai susijęs su vyskupo dvaru ir turėjo įprastus mažo miestelio komponentus – bažnyčią, špitolę, mokyklą, smukles, kurie suaktyvindavo šio valsčiaus kasdienybę.

Vyskupo rezidencija. Kiekvienam pravažiuojančiam pro šalį keleiviui netoli Pašvitinio miestelio esantis vyskupo dvaras⁶⁸ ir jo rezidencija akivaizdžiai turėjo išsiskirti ne tik iš visos miestelio panoramos, bet ir atokiau pastatytų vietinių bajorų dvarų. Vizualiai įspūdingai turėjo atrodyti įvažiavimas į pagrindinę, vyskupo gyvenamą, dvaro dalį⁶⁹. Kelias į dvarą vedė per užtvankos ir tvenkinio vidurį, kur buvo pylimas (kaip įprasta to meto sąlygomis jis buvo supiltas iš žemių, o iš viršaus sutvirtintas medžiu ir akmenimis⁷⁰). Prieš vartus buvo tiltelis, tačiau atsižvelgus į ano meto terminijos daugiaprasmiškumą, greičiausiai po šiuo žodžiu slepiasi medinis grindinys – ištinis rąstų klojinys, kuris tvirčiau sutvirtino įvažiuojamojo kelio dalį prieš pagrindinius dvaro vartus. Pagrindiniai bokštiniai dvivėriai dvaro vartai buvo neįprastos kompozicijos, jų šonuose buvo įrengtos patalpos ir svirnas⁷¹.

Kaip matyti iš tolesnio aprašymo, dvarui priklausiusi teritorija buvo padalinta į tris atskiras dalis – dvarą, palivarką ir kluoną. Pirmojoje dvaro dalyje buvo tik Žemaitijos vyskupo gyvenamasis vienaukštis namas su ke-

przed opisaną łąznią, naczynia te są: naprzod kocioł piwny, cebrow dwa z uchami miedzianemi, kupiony za dziewięć beczek zyta, drugi kociołek miedziany mały stary kuchenny [...], kubłów wielkich piwnych trzy, koryto iedno, beczek piwnych tak w piwnicach, iako y w browarze wszytkich piętnascie“ (*LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 477). Beje, jau XVI a. pabaigoje Pašvitinio dvare buvo gaminamas tik alus: „beczek piwnych trzy stare [...], kubły dwa – piwne“ (*Istorijos archyvas*, p. 254).

⁶⁷ Žinoma, kad šiame regione buvo plačiausias smuklių tinklas, nes pagal 1682–1683 m. planuotus mokesčius už gėralus, Upytės pavietas turėjo sumokėti 12 000 auksinų, kai kiti Lietuvos pavietai: Trakų – 1750, Ukmergės – 5000, Kauno – 6150 auksinų; žr. Antanas Tyla, „Gėralų mokestis Lietuvoje XVI a. pabaigoje – XVII a.“, in: *Ritualas, blaivybė, kultūra*, p. 33.

⁶⁸ Nors iki šiol nėra tiksliai žinoma, kur stovėjo vyskupo dvaras, pagal visas XVII a. inventoriuje aprašytas detales sutiktume su Ernesto Vasiliausko nuomone, kad dvaras stovėjo 0,5 km nuo Pašvitinio miestelio, kairiajame Juodupio krante, vadinamame palivarke; žr. Ernestas Vasiliauskas, *op. cit.*, p. 16.

⁶⁹ *LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 477.

⁷⁰ Plačiau apie pylimus žr. Laimontas Karalius, „Tiltai, pervažiuojamieji perkolai, kamšos, pagrandos, mediniai grindiniai, pylimai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sausumos keliuose XVI amžiuje“, in: *Lietuvos istorijos metraštis, 2008/1*, Vilnius, 2009, p. 19–24.

⁷¹ *LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 477.

letu gyvenamųjų patalpų ir koplyčia bei po namu esančiais rūšiais⁷². Kitoje dvaro teritorijos dalyje buvo palivarkas, kuriame stovėjo gerasis namas (turbūt dvaro personalui), kelios arklidės, vežiminė, bravoras, kepykla, sūrinė, pirtis ir kiti pastatai. Visoje šioje teritorijoje susidarė virš dvidešimties įvairios paskirties pastatų.

Šiame pastatų komplekse buvo net septynios, sudėtinga technika ir dvejomis spalvomis dažytos koklinės krosnys: trys – žalių, kitos trys – žaliai glazūruotų ir viena baltų koklių⁷³. Tad Pašvitinio dvare dominavo žalios spalvos kokliai, nuo XVI a. pabaigos paplitę visoje Lietuvoje⁷⁴. Net keturios iš šių krosnių buvo išdėstytos vyskupo gyvenamajame name: valgomajame, kampiniame kambaryje, prieškambariame prie koplyčios ir paties vyskupo kambaryje. Trys iš septynių krosnių buvo glazūruotų koklių, kuriuos galima laikyti tam tikru prabangos elementu, kadangi šių koklių apdirbimo technika buvo sudėtinga⁷⁵, o ir jiems pasigaminti reikėjo darbą išmanančių specialistų puodžių ir plytininkų⁷⁶. Nors spėjamoje Pašvitinio vyskupo dvaro teritorijoje kol kas nėra atlikta archeologinių tyrimų, bet galima manyti, kad šie kokliai buvo panašūs į Alsėdžių dvare aptinkamus su Tiškevičių giminės herbu, reprezentuojančiu vyskupo statusą ir kilmę⁷⁷. Na, o šios puošnios krosnys, ypač žvarbiu metų laiku, buvo nepakeičiamas šilumos šaltinis.

Kaip jau buvo minėta, prieš dvaro teritoriją buvo tvenkinys ir užtvanka, kuriuose veistos žuvys. Žuvų veisimas labai priklausė nuo vietinių sąlygų, tradicijų ir pardavimo rinkos – rečiau nuo valdytojo iniciatyvos. Tvenkinių įrengimas reikalavo ne tik žinių, bet ir racionalaus apskaičiavimo bei

⁷² Pastebėtina, kad tuometinis vyskupo namas buvo pastatytas senojo Bilevičių namo vietoje, kur prieš 1585 m. buvo išmūryti rūšiai: „piwnicy dwie pod izbą y pod komorą murowane z kamienia“ (*Istorijos archyvas*, p. 254).

⁷³ „piec z kafli zielonych“, „piec z kafli zielono polewanych s kominkiem murowanym“, „piec s kafli białych y s kominkiem [...]“ (*LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 474, 475, 477, 478).

⁷⁴ Adolfas Tautavičius, *Vilniaus pilies kokliai (XV–XVII a.)*, (ser. *Acta historica Lituanica*, t. IV), Vilnius, 1969, p. 28. Pagal Meilūnienės duomenis, Lietuvos muziejų rinkiniuose daugiausia išliko žalios spalvos glazūra padengtų koklių; žr. Jūratė Meilūnienė, „Lietuvos koklinės krosnys ir koklių gamyba XIV–XVII a. I pusėje“, in: *Nuo gotikos iki romantizmo: Senoji Lietuvos dailė*, sudarė Irena Vaišvilaitė, Vilnius: Academia, 1992, p. 54.

⁷⁵ Tuo metu koklių glazūravimui buvo naudojami du būdai: pudruojant ir dengiant paviršių skysta išmaišyta glazūra (žr. *Ibid.*, p. 53).

⁷⁶ Elmantas Meilus, *Žemaitijos kunigaikštystės miesteliai XVII a. II pusėje – XVIII a.: Raida, gyventojai, amatai, prekyba*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 1997, p. 93.

⁷⁷ Adomas Butrimas, „Žemaičių vyskupų rezidencinis Alsėdžių dvaras, rūmai ir jų herbiniai kokliai“, in: *Alsėdžiai*, sudarytojai Adomas Butrimas, Liepa Gričiūtė, (ser. *Žemaičių praeitis*, t. 10), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 22.

piniginių lėšų investavimo. Kad žuvų veisimas būtų pelningas, reikėjo keletu susisiekančių tvenkinių: vieno – neršimui, kito – jau ūgtelėjusioms žuvisms, ir trečio – specialiai žuvų veisimui. Užtvankos, apsupusios tvenkinius, turėjo savotiškus šliuzus, taip palengvinant vandens nutekėjimą ir neleidžiant pabėgti žuvisms⁷⁸. Panašią sistemą aptinkame ir Pašvitinio dvaro teritorijoje, kur „praėjus per tiltelį ir šalia tvenkinio esančią užtvanką, yra sena vandens nuleidimo anga“⁷⁹. Daugiausia tokiuose tvenkiniuose buvo auginami karpiai, mažiau – karosai. Vidutiniškai žuvų auginimas trukdavo tris metus, kol žuvis pasiekdavo atitinkamą svorį. Tada, paprastai žiemą, prasidedant didžiajam pasninkui, išleisdavo tvenkinius ir rinkdavo žuvis į statines, kad parduotų mieste⁸⁰. Artimiausia žuvų pardavimo rinka galėjo būti Joniškis, kuriame kiekvieną savaitę ketvirtadieniais vykdavo turgūs, o du metiniai prekymečiai buvo per Šv. Sofiją (rugpjūčio 1 d.) ir Šv. Valentiną (vasario 14 d.)⁸¹. Be tvenkinių statybos, žuvų auginimas reikalavo ir jų konservavimo, o po vandens nuleidimo vyko dumblo valymo ir apsodinimo darbai, kad žuvis žiemą turėtų gausiai maisto. Paprastai žuvininkystė duodavo didesnes pajamas nei galvijų ir avių auginimas⁸². Na, o kad žuvis vyskupo savaitiniame valgiaraštyje užėmė ypatingą vietą, akivaizdžiai liudija 1595 m. sienų nustatymas tarp Žemaitijos ir Kuršo kunigaikštysčių: jos komisijoje buvęs Žemaitijos vyskupas Merkelis Giedraitis Trakų vaivados Mikalojaus Radvilos Našlaitėlio paprašė atsiųsti: „2 telyčias, 4 avinus, 6 žąsis, 12 vištų, vieną paltį mėsos, [...], o žuvis dienomis – tai yra penktadieniui ir šeštadieniui – žuvis pagal poreikį“⁸³. Neabejotina, kad tokie žuvininkystei reikėjo ne tik sumanaus valdytojo, bet ir šį amatą išmanančių tarnybininkų⁸⁴,

⁷⁸ Andrzej Wyczański, *Szlachta polska XVI wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001, p. 99.

⁷⁹ „idąc w lewą stronę przez mostek y groblą nad stawem, na ktorey grobli y spust juz stary s mostem“ (*LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 477).

⁸⁰ Andrzej Wyczański, *op. cit.*, p. 99–100.

⁸¹ Zigmanto Vazos privilegija, kuria Joniškiui suteikiama Magdeburgo teisė, Varšuva, 1616-07-14, in: *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. 1: *Joniškis ir Jurbarkas*, sudarė Antanas Tyla, Vilnius: Mokslas, 1991, p. 17.

⁸² Andrzej Wyczański, *op. cit.*, p. 100.

⁸³ Žemaičių vyskupo Merkelio Giedraičio laiškas Trakų vaivadai Mikalojui Radvilai Našlaitėliui, Vilnius, 1595-05-30, in: *Archiwum Główne Akt Dawnych*, Archiwum Radziwiłłów, dz. II, teka III, syg. 222, l. 19.

⁸⁴ Plačiau apie tai žr. Anna Kołodziejczyk, „Ryby i rybołówstwo w świetle XVI-wiecznego gospodarczego piśmiennictwa polskiego“, in: *Echa Przeszłości*, Olsztyn, 2013, t. XIV, p. 49–59.

apie kuriuos, deja, jokių duomenų neturime. Kita vertus, Pašvitinio valdoje vystyta žuvininkystė – tai iki šiolei nežinotas vyskupo valdų pajamų šaltinis ir visiškai nenagrinėtas klausimas lietuviškoje historiografijoje, nusipelnantis atskiro tyrimo.

Tad anuometinis vyskupo dvaras atitiko įprastinį didiko rezidencijos tipą, kuriame buvo vyskupo socialinį ir dvasininko statusą reprezentuojantys ženklai (įvairiaspalviai kokliai, dvaro koplyčia). Kartu buvo vystoma žuvininkystė ir aludarystė. Tai patvirtina ne tik Šiaurės Lietuvos regiono specifiškumą, bet ir parodo šios valdos savitumą tarp kitų Žemaitijos vyskupo stalo valdų.

Išvados. Žemaitijos vyskupo stalui priklausiusi Pašvitinio valda (ją sudarė 13 kaimų ir Pašvitinio miestelis), buvusi Upytės pavieta, XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje buvo sukomplektuota keleto vyskupų pastangomis.

Topografiškai ši valda nebuvo vientisa, ji buvo nutįsusi iki pat Kuršo kunigaikštystės ir išsiraizgiusi tarp valdovo (Šiaulių ekonomija) bei privačių kilmingųjų žemių. Anuomet apie 200 valakų (4270 ha) apėmusi valda buvo vienas pelningiausių Žemaitijos vyskupo stalo dvarų. Ji buvo prižiūrima pagal tuomet įprastą žemėvaldos administravimo sistemą: viršuje – vyskupo stalo valdų administratorius Jonas Pavlikovskis (su keliais padėjėjais), žemiau – vietinis valdymo aparatas: Pašvitinio seniūnas ir jam padėję valstiečiai tarnybininkai (vaitas → padvaiskis → suolininkai).

Tuometiniai valsčiaus gyventojų asmenvardžiai charakterizuoja vidinį kaimų gyvenimą: jų praktiškumą (vardų trumpiniai), gyvumą (pravardės), naujų narių įtraukimą į šeimas (užkuriai, žentai) ir bendruomenę (*Gudo* asmenvardžio atvejis). Taip pat asmenvardžiai atskleidžia ir valsčiuje vykusių migracinius procesus. Mat Pašvitinio apylinkėse šalia mažėjančių baltiškos ir dominuojančių krikščioniškos kilmės asmenvardžių aptinkame iš Žemaitijos (su Bilevičiais), o gausiausiai – iš dabartinės Latvijos atvykusių asmenų. Pastarieji atvykėliai intensyviai buvo įtraukti į lietuviškas kaimų bendruomenes ir sulietuvėjo, ką akivaizdžiai byloja germaniškos kilmės asmenvardžiams pridėtos baltiškos patroniminės priesagos *-aitis* (pavyzdžiui, *Armonaitis*, *Enziulaitis*, *Plekaitis*, *Kronaitis*). O šiame regione anuomet vyravusi patroniminė priesaga *-aitis*, būdinga Žemaitijos regionui, leidžia kelti eilę klausimų apie Žemaitijos ir Šiaurės Lietuvos regiono sąsajas demografiniu ir kultūriniu atžvilgiu.

Anuomet neseniai atsiradęs ir ūgtelėjęs, organiškai susiformavęs Pašvitinio miestelis (turėjęs 85–120 gyventojų) buvo glaudžiai susijęs su vysku-

po dvaru. Jame aptinkami įprasti mažo miestelio komponentai: bažnyčia (funduota vyskupo Merkelio Giedraičio), parapiinė mokykla, špitolė ir 10 smuklių – kasdienį valsčiaus gyvenimą suaktyvindavę elementai. Tuometinis vyskupo dvaras atitiko įprastinį didiko rezidencijos tipą, kuriame buvo vyskupo socialinį ir dvasininko statusą reprezentuojantys ženklai (įvairiaspalviai kokliai, dvaro koplyčia). O Pašvitinio dvare puoselėta aludarystė patvirtina Šiaurės Lietuvos regiono specifiškumą. Visi aukščiau išvardyti aspektai suteikia šiai valdai savitumą tarp kitų Žemaitijos vyskupo stalo valdų.

FROM THE HISTORY OF THE HOLDINGS OF THE
SAMOGITIAN BISHOP'S TABLE: PAŠVITINYS HOLDING,
THE TOWN, AND THE BISHOP'S RESIDENCE IN 1639

Summary

Examined in this article are the components of Pašvitinys holding – the rural district, the town, and the bishop's residence – that belonged to the Samogitian bishop's table in 1639. The holding used to be in the powiat of Upytė and was formed through the efforts of several Samogitian bishops in the late sixteenth-early seventeenth century. It consisted of the town of Pašvitinys and thirteen villages.

Topographically, the holding was not one-piece: it spread as far as the Duchy of Courland and meandered between the lands of the ruler (Šiauliai economy) and those of the nobles. The holding that at the time covered the area of about 200 voloks (4270 hectares) was one of the most profitable estates of the Samogitian bishop's table. Its maintenance rested on the system of landowning administration common for that period: the administrator of the bishop table's holdings Jonas Pavlikovskis and several of his assistants at the top of the local administration apparatus consisting of the elder of Pašvitinys and the peasant servitors (vogt → sub-vogt → lay judges).

Personal names of the residents of the rural district characterise the inner life in the villages: their practical nature (shortenings of the names), vivacity (nicknames), inclusion of new members into families (husbands coming to live in their wives' families, sons-in-law) and into communities (the case of the personal name Gudas). Also, personal names reveal migration processes within the rural district. In the environs of Pašvitinys, along with the decreasing personal names of the Balt and dominating Christian origin, we come across individuals who had come from Samogitia (with the Bilevičius family), and an even more significant

number of people from the territory of present Latvia. The latter were intensively drawn into the communities of Lithuanian villages and assimilated, the proof of which is the addition of the Balt patronymic suffix *-aitis* to the personal names of Germanic origin (e.g., *Armonaitis*, *Enziulaitis*, *Plekaitis*, *Kronaitis*). Meanwhile, the patronymic suffix *-aitis* that used to be prevalent in the region and characteristic of Samogitia, suggests some questions regarding demographical and cultural connections between Samogitia and Northern Lithuania.

The town of Pašvitinys that had recently evolved and grown by the time discussed developed organically (it had 85–120 inhabitants) and was closely connected with the bishop's estate. It features the usual elements of a small town: a church (funded by bishop Merkelis Giedraitis), a parish school, a hospital for the poor, and around ten inns that used to activate the daily life of the rural district. The bishop's estate conformed to the conventional type of a noble's residence that featured the elements representing the bishop's social and clerical status (multicoloured tiles, the manor's chapel). Beer brewing nurtured at Pašvitinys estate confirms the specific nature of this region of Northern Lithuania. All these aspects render this holding original among other holdings of the Samogitian bishop's table.